

І. Г. Скоморович

кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківського і страхового бізнесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка, м. Львів

ФЕНОМЕН ЛОКАЛЬНИХ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

У статті проаналізовано зарубіжний та вітчизняний досвід функціонування приватних локальних грошових систем. Обґрунтовано, що емітентами локальних грошових знаків можуть бути приватні корпорації, місцеві органи влади, громадські організації. Серед основних причин, які стимулюють утворення локальних грошових систем, виділено покращення іміджу емітента, боротьбу з несправедливістю державних грошових систем, недостатність державних грошових знаків для обслуговування всіх різновидів економічних відносин. Охарактеризовано демередж як плату за володіння грошми і стимул для швидкого їх витрачання. Досліджено принципи функціонування приватних грошових систем, заснованих на взаємному кредитуванні. Розглянуто ставлення органів державної влади у різних країнах до існування локальних валют. Висвітлено проблеми, що виникають при оподаткуванні доходів, отриманих у локальних грошових одиницях, та способи їх подолання.

Ключові слова: локальна грошова система, приватні гроші, грошова одиниця, взаємне кредитування, вільні гроші.

Skomorovych I. THE PHENOMENON OF LOCAL MONETARY SYSTEMS

The article is dedicated to the study of private local monetary systems appearing after public money is insufficient to service different types of economic relations. The main reasons stimulating establishment of monetary systems include issuer's image improvement, campaign against injustice of public monetary systems, insufficiency of public monetary units for labour remuneration, non-profit social project funding, improvement of environmental situation in the region.

Demurrage is characterized as a fee for money possession and impetus for its quick spending. The principles of functioning of private monetary systems based on mutual crediting with commodities or services arising in their exchange have been analyzed. The attitude of state authorities in different countries to the existence of local currencies has been observed. Problems arising in taxation of income nominated in local monetary units and ways of their solving are highlighted.

Keywords: local monetary system, private money, monetary unit, mutual credit, free money.

Однією з характерних рис, яку виділяють науковці, подаючи визначення сучасної грошової системи, є акцентування на тому, що її визначає держава. Проте таким чином випадають з поля зору приватні грошові системи, які навіть у сучасній зарегульованій економіці успішно функціонують, незважаючи на ті перешкоди, які встановлює державна влада. Крім того, А. Генкін зазначає, що "...у кризові моменти саме вони, з'явившись ніби нізвідки, знов і знов рятують економіку вражених кризою країн" [1, с. 178]. Автори англійської версії Вікіпедії нарахували більше 4000 різновидів приватних грошових одиниць, випущених у більше, ніж 35 країнах. Вони виникають переважно через те, що або державні гроші не придатні для виконання окремих транзакцій (наприклад, ігрові валюти, які використовують у реальних та комп'ютерних іграх), або їх не вистачає для обслуговування всіх різновидів економічних відносин. У цьому випадку необхідно виділити локальні валюти, що випускаються приватними корпораціями, місцевими органами влади чи громадськими організаціями, а межі їх застосування зазвичай обмежені певним регіоном чи створеною корпоративною мережею.

Зазначимо, що в Україні встановлені суворі обмеження на функціонування приватних грошових систем. Зокрема, стаття 32 Закону України "Про Національний банк України" забороняє випуск та обіг на території України інших, ніж державні, грошових одиниць і використання грошових сурогатів як засобу платежу. Можливо, саме тому приватні гроші випали

з поля зору вітчизняних науковців. Проте Україні рано чи пізно прийдеться зіштовхнутися з необхідністю співпраці державної і приватних грошових систем. Тому краще передбачити можливості їхнього функціонування на наших теренах та на основі багатого світового досвіду формулювати правила їхнього співіснування.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад створення приватних локальних грошових систем та виокремлення особливостей їхнього функціонування у сучасній економіці.

Рідкісним у сучасній практиці є випуск приватних грошей банками, особливо, якщо вони мають відповідний дозвіл центрального банку держави. Зокрема, у Великобританії три комерційні банки в Шотландії та чотири у Північній Ірландії відповідно до Банківського акту 2009 р. мають право випускати банкноти. Станом на кінець лютого 2013 р. в обігу перебувало таких банкнот на суму 6 млрд. фунтів стерлінгів, що складало коло 11 % суми, випущеної Банком Англії [2]. Регулюванням емісійного процесу займається центральний банк Великобританії, що дозволяє підвищити надійність банкнот у випадку банкрутства емітента. Забезпеченням таких грошових знаків є банкноти Банку Англії, британські монети та кошти на спеціальних рахунках, які використовують для розділення різних видів банківської діяльності, в Банку Англії. Шотландські та північноірландські банкноти можуть бути прийняті для розрахунків на усій території Великобританії.

До найпростіших видів локальних грошових систем належать ті, що створені підприємствами чи організаціями для видачі заробітної плати або її частини своїм працівникам. Такі грошові одиниці можна використати лише на території підприємства-емітента для оплати покупок у магазинах чи їдальнях. В Україні серед прикладів таких грошових систем називають створені в останньому десятилітті ХХ ст. на заводі "Одессельмаш" чи в олександрійській фірмі "Агропромтехніка" [3, с. 92-93]. У деяких країнах така практика визнана неконституційною. Зокрема, так відреагував Верховний Суд Мексики на виплату частини заробітної плати працівникам національної мережі Вол-Март купонами, за які можна було придбати товари чи послуги лише у цій мережі [4]. Зрозуміло, що такі гроші значно звужують можливості працівників на використання зароблених коштів. Тому такі грошові системи можуть використовуватися лише у випадках, коли підприємству критично не вистачає державної валюти.

Для деяких компаній випущені ними гроші стають іміджевим проектом. Наприклад, для розрахунків за різноманітні товари і послуги у своїх тематичних парках власні долари випускає компанія Волта Діснея. На своєму сайті (disneydollars.net) емітент застерігає, що його банкноти не приймають торговельні автомати, при платежі здачу клієнту видадуть американськими доларами, а при передоплаті готелів чи круїзів про пересилання грошових знаків треба домовитися заздалегідь. Діснеївські долари можна придбати за долари США. Якщо відвідувач не використовує всю обмінну суму, то її можна обміняти у зворотньому напрямку або залишити як сувенір. За своєю суттю такі діснеївські долари подібні до грошей, випущених окремими підприємствами для розрахунку лише на цих підприємствах. Проте вони відрізняються від описаних вище тим, що розповсюджуються не серед працівників цих підприємств, а серед їхніх клієнтів.

Сучасні локальні приватні гроші можуть не лише бути забезпеченими товарами чи послугами, але і з цього товару зробленими. Зокрема, популярною сировиною при цьому залишаються дорогоцінні метали. Прикладом сучасного приватного випуску золотих і срібних монет є емісія заснованих на ісламському праві динарів (4,25 г золота), дирхемів (3,0 г срібла) та інших їхніх номіналів, що спостерігається у великих обсягах в Індонезії та Малайзії, а також у менших кількостях в Пакистані, Великобританії, ПАР та США. Місцеві мусульманські громади в окремих регіонах цих країн взяли за основу монети, карбування яких започатковане ще у кінці VII ст., і вирішили доповнити ними національні валюти своїх держав. Ісламські монети використовують як інструмент для розрахунків і заощаджень, а також у релігійних церемоніях (традиційних платежах при укладенні шлюбу чи збиранні та розподілі коштів на благодійність). У рамках протесту проти сучасної організації державної грошової системи прихильники ісламських монет переконані, що золота і срібна валюти дозволяють уникати криз і не обкрадати людей за допомогою інфляції [5].

Серед різновидів локальних грошових систем необхідно виокремити ті, що створені місцевими органами влади та громадськими організаціями. Для ілюстрації можна назвати фунти англійських міст Брістоль, Брікстон, Тотн, Льюїс чи Страуд, які забезпечені відповідною державною валютою. Саме цей факт та невеликі обсяги емісії таких локальних валют дозволяють фахівцям Банку Англії стверджувати, що їхні випуски не несуть великих ризиків для фінансової стабільності Великобританії. Лише значне зростання їхньої частки в обігу може справити відчутний вплив на монетарну політику через суттєве збільшення економічної активності в окремому регіоні або ж її зменшення на макроекономічному рівні внаслідок скорочення торгівлі з контрагентами з-за меж регіону. Найгірше для фінансової стабільності країни, коли можливий крах місцевої грошової системи спричинить ланцюговий ефект, а її учасники зазнають збитків, що не дозволить їм, наприклад, виконати свої зобов'язання перед банками. З іншого боку, знецінення чи фальшування локальних валют може зменшити довіру до банкнот загалом [2].

Зауважимо, що фунт Страуду, подібно до більш відомого кімгаверу, який є локальною валютою у баварському місті Прін, діє за принципом вільних грошей. Він полягає в тому, що власник банкноти або відповідної валюти в електронному вигляді періодично повинен сплачувати невеликий процент (демередж). У випадку з кімгавером ця плата становить 8 % річних, тобто 2 % сплачують кожного кварталу. За обрахунками засновника цієї грошової системи, Крістіана Геллері, це спричиняє у три рази більшу швидкість обігу кімгаверів у порівнянні з євро. Крім того, на його думку, у часи, коли державні гроші використовують переважно для фінансових спекуляцій, саме локальні валюти, які втримують гроші у регіоні, сприяють розвитку місцевої громади та бізнесу, що дозволяє створити "баланс між глобалізацією і регіоналізацією, а також баланс між економікою, екологією та соціальними потребами" [6].

Такий висновок К. Геллері робить тому, що ще однією особливістю функціонування кімгаверів є те, що 3 % від їхньої емісії спрямовують на фінансування неприбуткових громадських проектів. Коли бажаючі захочуть отримати кімгавери, вони можуть обміняти на них євро в одному з пунктів обміну за курсом 1:1 та обрати проект, який хочуть підтримати. Саму ж комісію в розмірі 5 % (3 – на фінансування неприбуткових проектів, а 2 – на адміністративні видатки) сплачують торговці, які захочуть обміняти кімгавери на євро. Небажання сплачувати таку комісію веде до розвитку місцевої кооперації, оскільки торговці намагатимуться знайти місцевих постачальників, щоб розраховуватися з ними кімгаверами. Це, у свою чергу, покращуватиме екологію, бо товари не треба буде перевозити на великі відстані. Про популярність цієї грошової системи свідчать дані, наведені на офіційному сайті (www.chimgauer.info), які стверджують, що станом на початок червня 2015 р. в обігу перебувало кімгаверів

на суму коло 932 тис., які більше 3085 споживачів могло використати у майже 589 торгівців.

Необхідно зауважити, що принцип вільних грошей був запропонований Сильвіо Гезелем (1862–1930) у книзі “Природній економічний порядок” (1916). Автор виходив з того, що гроші, подібно до інших товарів, мають псуватися, тобто втрачати свою вартість. У цій ситуації кожен, хто тримає такі гроші, захоче їх найшвидше на що-небудь витратити (від простої оплати товарів до надання кому-небудь в кредит, при чому на вигідних для позичальника умовах), і таким чином “гроші перетворюються у постійне та незаможкаюче джерело живильної “води” для ринку” [7]. Сучасна прихильниця вільних або нейтральних, як вона їх називає, грошей, Маргріт Кеннеді (1939–2013), у праці “Гроші без процентів та інфляції. Як створити засіб обміну, який служить кожному” (1987) зазначає, що вони здатні зменшити ціни, бо зникне потреба закладати в них сплату процентів, та спрямувати вкладення у соціальні та екологічні проекти, які в іншому випадку не викликають уваги в інвесторів, бо не здатні швидко чи коли-небудь окупитися [8].

В основу ще одного різновиду приватних локальних грошових систем покладено принципи взаємного кредитування товарами чи послугами, яке виникає при обміні ними. Учасники таких систем заробляють нову валюту (створюють кредитний залишок на своєму рахунку), надаючи іншому члену общини які-небудь товари чи послуги. Коли власнику такої валюти буде потрібно яесь благо, яке йому зможуть надати у системі, він для його оплати зможе використати попередньо зароблені кошти. Можливою є і ситуація, коли учасник системи спершу отримає необхідне йому благо (створює дебетовий залишок на своєму рахунку) і лише згодом відпрацює отриманий таким чином безпроцентний кредит. У таких системах інфляція неможлива, адже гроші виникають в момент, наприклад, надання послуги і зникають, коли ними оплачують якусь іншу послугу. Системи, засновані на взаємному кредитуванні, набули популярності, починаючи з 80-х років XX ст. До найбільш розповсюджених їхніх різновидів належать LETS та тайм-долари. Засновані за їхніми правилами грошові системи можуть існувати у чистому вигляді, або поєднувати у собі ознаки, характерні для різних систем.

Особливістю систем LETS (local exchange trading system), є те, що “одиниця розрахунку може мати різні назви, проте повинна мати таку ж пропорцію до вартості звичайних продуктів, що й національна валюта” [9, с. 340]. Тому у багатьох таких системах грошова одиниця отримує таку ж назву, як національна в країні розташування общини, але з відповідним прикметником (наприклад, зелений долар у Новій Зеландії). Одним із найбільш відомих європейських прикладів LETS є система сардекс, що функціонує у безготівковій формі на італійській Сардинії. Про її популярність свідчать не тільки масовість використання (зокрема, офіційний сайт (www.sardex.net) інформує про більше 2500 учасників, які з початку функціонування системи у 2010 р. уклали угод на 69 млн кредитів для реалізації майже

125 тис. транзакцій), але й перехід деякими підприємствами на виплату частини заробітної плати своїм працівникам у цій місцевій валюті.

Іншу групу найбільш поширених грошей, заснованих на взаємному кредитуванні, становлять валюти, одиниця яких відповідає вартості однієї години роботи. Їхнє теоретичне обґрунтування викладено ще в роботах соціалістів XIX ст. Для функціонування системи зазвичай створюють банк часу, в який кожен учасник може запропонувати власну послугу і з якого отримати ту, що потрібна йому. Вітчизняна практика їхнього функціонування лише набирає обертів. В Україні в кінці 2009 р. розпочала свою діяльність створена громадською організацією “Гуманітарний центр” Регіональна Обмінна Система “Банк Часу”, у якій обліковими одиницями, або інформаційним еквівалентом, є бали, що нараховуються за надані продукцію чи послуги. За даними її прес-релізу станом на кінець 2012 р. вона налічувала 40 представництв по всій території України та 383 учасників, які здійснили обмінних операцій на суму 70 тис. грн, що еквівалентне 3,5 тис. год. взаємодопомоги [10]. На початку 2015 р. оголосили про активізацію своєї діяльності організатори діючого в м. Дніпропетровськ банку часу “Добробанк”. На його сайті (dobrobank.com) наведено близько 190 різноманітних послуг та робіт, про які учасники програми повідомили координатору і готові надати іншим учасникам.

З огляду на те, що у системах, заснованих на взаємному кредитуванні, кількість грошей саморегулюється, їм надає перевагу один з найбільш відомих сучасних апологетів приватних грошових систем Бернард Ліетар. Основною відмінністю запропонованої ним системи ROCS (Robust Complementary Community Currency System) є диференціація вартості години праці різних фахівців. Крім того, він є прихильником стягування демареджу у розмірі 1 % в місяць [11, с. 389-390]. На думку Б. Ліетара, найкраще приватні гроші справляться з проблемою безробіття, бо воно виникає через те, що не вистачає грошей, щоб оплатити чийсь роботу. Якщо державна і приватні грошові системи будуть працювати паралельно, то інтегральна економіка об’єднуватиме традиційну конкурентну, в якій праця оплачуватиметься національною валютою, та локальну кооперативну, яка створює соціальний капітал та оплачує всі види діяльності додатковою валютою. Учений переконаний, що “недостатність грошей завжди була, як і зараз, головною причиною, чому блокуються оригінальні рішення проблем нашого суспільства”, і тому стверджує, що “кожний має що принести в цей світ, і якщо б грошей вистачало, то тоді можна було б випустити назовні колосальний потік людської геніальності і світ став б рухатися до такого достатку, який зараз неможливо навіть уявити” [11, с. 472].

Для ілюстрації можливих дій фіскальних органів Б. Ліетар наводить приклад Нової Зеландії, у якій оподаткуванню підлягали лише ті доходи учасників LETS, які були отримані в результаті надання ними професійних послуг. Крім того, сприятливим у цій країні було ставлення відділу соціального

забезпечення, який не тільки безпосередньо брав участь у фінансуванні багатьох проектів систем LETS, але й “ухвалив рішення не розглядати дохід у віртуальних доларах як причину для відмови людям у підтримці, тому що: а) віртуальні доларові системи допомагають новачкам розвиватися і набувати трудових навичок; б) участь у системі підтримує мотивацію пошуку “нормальної” роботи; в) робота в рамках системи LETS часто стає трампліном до самозайнятості” [11, с. 277]. Що ж стосується місцевих органів влади, то якщо К. Геллері лише констатує, що внаслідок розвитку місцевої кооперації можуть зрости їхні податкові надходження [6], то Б. Ліетар переконаний, що доцільно надати можливість сплачувати місцеві податки у місцевій валюті, адже “головна ціль подібних зборів полягає в тому, щоб підтримувати місцеву сферу послуг, і немає сумнівів, що регіональна влада зможе використовувати додаткові валюти для їх часткової оплати” [11, с. 379].

Отже, проведений аналіз основних видів приватних локальних грошових систем засвідчив, що піддрунтям для їхнього функціонування є довіра до них економічних суб'єктів, яка в свою чергу залежить від авторитету емісійного інституту. Залежно від потреб і можливостей общини її валюта може існувати у готівковій чи безготівковій формі. У наш час термін “локальна”, як прив'язування грошової системи до певної місцевості, має умовне значення, оскільки установи, що їх приймають, можуть розміщуватися не в одному регіоні, а по території цілої країни і навіть за її кордонами. Найбільше виходу системи за межі окремої місцевості сприяє інтернет. Крім того, його стрімкий розвиток спонукає до активнішого вивчення у подальших дослідженнях ще одного різновиду приватних грошей, а саме криптовалют.

Список використаних джерел:

1. Генкин А. С. Планета Web-денег / А. С. Генкин. – М. : Альпина Паблишер, 2003. – 510 с.
2. Naqvi M., Southgate J. Banknotes, local currency and central bank objectives. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2013/qb130403.pdf>.
3. Рябченко П. 150 років грошових недержавних емісій на території України (1848-1998) / П. Рябченко, Г. Рябченко // Українська нумізматика і боністика. – 1999. – № 2. – С. 80-93.
4. Rosenberg M. Court outlaws Wal-Mart de Mexico worker vouchers. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2008/09/05/mexico-walmex-idUSN0546591320080905>.
5. Philips Y. Gold Dinar & Silver Dirham. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sunnahmoney.com/gold-dinar-silver-dirham/#malaysia>.
6. Gelleri C. Chimgauer Regiomoney: Theory and Practice of a Local Currency. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccrvol132009pp61-75gelleri.pdf>.
7. Гезель С. Естественный экономический порядок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvenniy_ekonomicheskiy_poryadok.html.

8. Кеннеди М. Деньги без процентов и инфляции. Как создать средство обмена, служащее каждому. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/kennedi_margrit/dengi_bez_protstentov_i_inflyatsii_kak_sozdat_sredstvo_obmena_slugashchee_kagdomu.html.

9. Генкин А. С. Частные деньги: история и современность / А. С. Генкин. – М. : Альпина Паблишер, 2002. – 518 с.

10. Прес-реліз Регіональної Обмінної Системи “Банк Часу”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/368515/>

11. Лиетар Б. А. Будущее денег: новый путь к богатству, полноценному труду и более мудрому миру / Бернар А. Лиетар. – М. : КРПА Олимп: АСТ: Астрель, 2007. – 493 с.

References

1. Genkin, A. S. (2003) *Planeta Web-dienieg* [Planet of WEB-money]. Moscow : Alpina Publisher. [in Russian].
2. Naqvi M., Southgate J. Banknotes, local currency and central bank objectives. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bankofengland.co.uk/publications/Documents/quarterlybulletin/2013/qb130403.pdf>.
3. Ryabchenko, P., Ryabchenko, H. (1999). 150 rokov hroshovych nederzavnych emisij na terytoriji Ukrainy (1848-1998) [150 Years of Nongovernmental Issues of Money in Ukraine (1848-1998)]. *Ukrayinska numizmatyka i bonistyka – Ukrainian Numismatics and Bonistics*, 2, 80-93. [in Ukrainian].
4. Rosenberg M. Court outlaws Wal-Mart de Mexico worker vouchers. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reuters.com/article/2008/09/05/mexico-walmex-idUSN0546591320080905>.
5. Philips Y. Gold Dinar & Silver Dirham. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sunnahmoney.com/gold-dinar-silver-dirham/#malaysia>.
6. Gesell, S. *Estestvenniy ekonomicheskiy poryadok* [The Natural Economic Order]. royallib.com. Retrieved from http://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvenniy_ekonomicheskiy_poryadok.html. [in Russian].
7. Gelleri C. *Chimgauer Regiomoney: Theory and Practice of a Local Currency*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ijccr.files.wordpress.com/2012/05/ijccrvol132009pp61-75gelleri.pdf>.
8. Kennedy, M. *Dengi bez protstentov i inflyatsii. Kak sozdat sredstvo obmena slugashchee kagdomu* [Interest and Inflation Free Money: Creating and Exchange Medium That Works for Everybody and Protects the Earth]. royallib.com. Retrieved from http://royallib.com/book/gezel_silvio/estestvenniy_ekonomicheskiy_poryadok.html. [in Russian].
9. Genkin, A. S. (2002) *Chastnyie dengi: istoriya i sovremennost* [Private money: history and modernity]. Moscow : Alpina Publisher. [in Russian].
10. *Pres-reliz Rehionalnoyi Obminnoyi Systemy “Bank Chasu”* [Press Release of Regional Exchange System “Time Bank”]. h.ua. Retrieved from <http://h.ua/story/368515/> [in Ukrainian].
11. Lietaer, B. A. (2007). *Budushcheye deneg: novyj put k bogatstvu, polnocennomu trudu i bolieye mudromu miru* [The future of money: a new way to the riches, full-fledged labour and a smarter world]. Moscow : KRPA Olimp: AST: Astrel'. [in Russian].